

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1), 91-106

Geliş Tarihi: 18.05.2021 Kabul Tarihi: 14.06.2021

Yayın: Ocak-Haziran 2021 Yayın Tarihi: 30.06.2021

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.938829>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ERMENİ ÇETELERİNİN ÇARŞAMBA KAZASI'NDAKİ FAALİYETLERİ VE ALINAN TEDBİRLER (1894-1898)

Derya DEMİREL*

Öz

Ermeniler Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar millet-i sadıka olarak adlandırılmışlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Rusya'nın kışkırtmaları ile bağımsızlık talebinde bulunmaya başlamışlardır. Komiteler ve dernekler kurarak teşkilatlanma yoluna giden Ermeniler, Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları yerlerde isyan hareketleri başlatmışlardır. Bu dönemde Canik Sancağı'na bağlı Çarşamba Kazası'nda yaşayan Ermenilerin de 1894-1898 yılları arasında bir takım olaylar çıkararak asayışı bozdukları görülmektedir. Söz konusu olaylar; cinayet, gasp ve adam yaralama gibi hadiselerden ibarettir. Osmanlı arşiv belgelerinde belirtildiğine göre bölgede özellikle Minasoğlu çetesi etkili olmuştur. Dolayısıyla çıkarılan olaylar planlı ve siyasi maksadı haiz olaylardır. Osmanlı Devleti kimi zaman askeri tedbirler kimi zaman ise bölge halkına sunulan nasihatnâme tarzında yazılmış beyannâmeler ile Ermeni çetelerinin zararlı faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Ermeni nüfusunun bölgede Türk ve Müslüman nüfusa kıyasla az olmasının da etkisiyle çıkarılan olaylar, alınan tedbirler sayesinde büyümeden bastırılabilmiş; topluca isyan diye nitelendirilebilecek olaylar yaşanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni çeteleri, Çarşamba, Tedbir, Komite, İsyan.

* Dr, Çarşamba Yunus Emre Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, deryademirel55@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6627-5432>.

The Measures Taken against the Activities of the Armenian Gangs in the District of Charshamba (1894-898)

Abstract

Armenians were called the loyal nation in the Ottoman State for many years. After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, with the provocations of Britain and Russia, they started to demand independence. Armenians who were organized by establishing committees and associations, started a rebellion movement in the places where they lived heavily in Anatolia. It is seen that Armenians who lived in Charshamba, district of Djanik sanjak, disturbed the peace by creating trouble events between 1894-1898. Incidents consist of events such as murder, extortion, and injury. According to the Ottoman Archive documents, especially Minasoglu gang was effective in the region. Hence the incidents issued were planned and politically motivated events. The Ottoman State tried to prevent the harmful activities of the Armenian gangs, sometimes with the military and sometimes with the declarations written in the style of advice submitted to the people of the region. With the effect of the fact that the Armenian population is less than the Turkish and Muslim population in the region, the incidents were suppressed without growing thanks to the measures taken, and there were no collective rebellions.

Keywords: Armenian Gangs, Charshamba, Measure, Committee, Rebellion.

Giriş

Osmanlı Devleti topraklarında dağınık olarak yaşayan Ermeniler, yoğun olarak yaşadıkları Doğu Anadolu'da bile Müslümanlara nispetle azınlıkta idiler. İstanbul ve diğer şehirlerde yerleşmiş Ermenilerin çoğu ticaretle uğraşır ve zengin bir zümre teşkil ederlerdi. Kültürel, sosyal ve dinî alanlarda serbest bırakılan ve XIX. asrın ikinci yarısına kadar millet-i sadıka olarak adlandırılan Ermeniler ile ilgili gelecekte yaşanacak olan sorunların tohumları 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşıyla atılmıştır (Külekçi, 2014; Saray, 2005).

Söz konusu savaşta Osmanlı Devleti'ni yenen Rusya, Ermenilerin bağımsızlığı konusunda taleplerde bulunmaya başlamıştır. Rusya, daha önce kendi kontrolünde oluşturduğu Ermenistan topraklarına Doğu Anadolu'yu da katarak, güneye inme siyaseti için vasal bir devlet oluşturmak istemiştir. Rusya'nın daha da güneye inerek Hindistan sömürgesini tehdit etmesini istemeyen İngiltere ise bölgede kendi hâkimiyetinde bir Ermeni devleti kurmayı, bu olmaz ise Doğu Anadolu'da ıslahat yaptırarak kendi nüfuzunda bir Ermeni bölgesinin oluşmasını istemeye başlamıştır (Saray, 2005). Netice itibariyle İngiltere ve Rusya'nın müdahalesiyle Ayastefanos ve Berlin Anlaşmalarına Ermenilerin oturdukları yerlerde ıslahat yapılmasına dair hükümler konulmuş ve bu iki devlet "Ermeni meselesi" varmış gibi hareket etmiştir. Dolayısıyla Ermeni meselesi aslında Ermenilerin değil, çıkarları Osmanlı toprakları üzerinde çatışan devletlerin meselesi olarak ortaya çıkmış ve siyasi bir boyut kazanmıştır (Karal, 2000)

Rusya ve İngiltere'nin tahrikleri neticesinde bağımsız Büyük Ermenistan sevdasına tutulan Ermeniler isteklerine ulaşmak için bir takım komiteler kurarak teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir. 1885'te Armenegan, 1887'de Cenevre'de Hınçak ve 1889'da Kafkasya'da Taşnak adlı ihtilal komitelerini kurmuşlardır (Kartın, 2009). Taşnak Sütyun Cemiyeti 1892-1895 yılları arasında önemli bir gelişme göstererek şube sayısını artırmıştır (Doğan, 2008). Pasif sosyalist davranışın geçersizliğini savunan, ihtilalci ve silahlı eylemi ilke edinen bu komitenin köylere kadar yayılmış çok sistemli örgütleri vardı (Koloğlu ve Okur, 2011). Bu iki Ermeni teşkilatının kurucuları ve yöneticileri çoğunlukla Rusya Ermenilerinden oluşmaktaydı (Alizade, 2015). Ermeniler bu komitelerin haricinde çeşitli illerde ve çeşitli adlarda dernekler de kurmuşlardır. Bunların bir kısmı şunlardır: Van'da Araratlı, Muş'ta Okul Sevenler ve Doğu, Erzurum'da ise Milliyetçi Kadınlar dernekleridir. Bu komitelerin ihtiyaç duydukları silahlar bazı yıllarda Rusya aracılığıyla temin edilmiştir. Bu silahların nakdi karşılığı Rus hazinesinden çıkmayıp, Avrupa ve Amerika'dan karşılanmıştır (Yarcı, 2015). Kurulan bu Ermeni komite ve dernekleri kendi cemaatleri arasında milliyetçilik akımını yaymak ve bağımsız bir devlet kurmak

maksadı ile çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemleri üç ana başlık altında incelemek mümkündür:

1. Komiteler aracılığı ile tedhiş hareketlerinde bulunmak; böylelikle Avrupalı devletlerin dikkatini Osmanlı ülkesine çekerek kendi adlarına bu durumdan yarar sağlamak,

2. Avrupa kamuoyunu etkilemek maksadı ile gazeteler başta olmak üzere çeşitli basın-yayın organlarını kullanmak,

3. Başta Bulgar komiteleri olmak üzere Osmanlı ülkesi dışında kurulmuş olan diğer komite ve cemiyetler ile işbirliği içine girmek (Kartın, 2009).

Ermeni toplumuna milliyetçilik duygularının kazandırılmasında Ermeni Patrikhanesi ile kiliseleri ve Ermeni azınlık okulları da büyük etkiye sahiptir. Hınçak ve Taşnak gibi örgütler, başarılı olmalarının kilisenin desteğine bağlı olduğunu fark ederek Gregoryen Ermeni kiliselerini ve din adamlarını terörün içine çekmeye çalışmışlardır (Alizade, 2015). Patrikhane ve kiliselerin aktif şekilde yer aldığı bu süreci doğru bulmayan ve ona aykırı hareket eden patrikler ve diğer din adamları komiteler ve onları destekleyen ahali karşısında geri adım atmak durumunda kalmışlardır (Güllü, 2013). Avrupa ve yabancı okullarda ihtilalci fikirler aşıl原因arak yetiştirilen Ermeni gençleri birer Türk düşmanı haline getirilmiştir. Osmanlı ülkesinde Ermeni çocuklarına öğretmenlik yapan bu gençler ulusal bilinç kazandırmak amacıyla derslerde Osmanlı Devleti aleyhinde kitaplar okutmuş, “Bağımsız Ermenistan” fikrini işlemişlerdir (Öntüğü, 2009). Zira Ermeni azınlık okullarının devlet denetiminden uzak olmaları, zararlı ve kışkırtıcı yayınların bu okullarda kolaylıkla okutulmasına olanak sağlamıştır (Zamacı, 2019).

Ermeni kilise ve okullarıyla ortak bir çalışma yürüten Ermeni komiteleri özellikle 1890’dan itibaren Anadolu’da Ermenilerin yoğun yaşadığı yerlerde büyük çaplı isyan hareketleri organize etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti’nde Ermeni sorununun ikinci safhasına yol açan isyanlardan ilki 1890’da Erzurum’da patlak vermiştir. Bunu yine aynı yıl içinde meydana gelen Kumkapı gösterisi, 1892-1893’te Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, 1894’te Sasun İsyanı,

1895'te Bâbîâli gösterisi ve Zeytun isyanı, 1896'da Van isyanı ve Osmanlı Bankası'nın işgali, 1903'te ikinci Sasun isyanı, 1905'te padişah Abdülhamit'e suikast teşebbüsü, 1909'da Adana isyanı takip etmiştir (Öke, 2000). Bu isyan hareketlerinde dış güçler ve Ermeni komiteleriyle iç bölgelerde yaşayan Ermeniler arasındaki bağlantı Trabzon ve Samsun iskeleleri aracılığıyla sağlanmıştır (Kılıç, 2006).

Karadeniz bölgesindeki Ermenilerin örgütlenmesinde Ermeni din adamlarının aktif rol oynadığı görülmektedir. Tombalyan Kirgor adlı bir Ermeni rahip bölgedeki faaliyetleri organize etmek için Trabzon'dan başlayarak Giresun, Bulancak, Fatsa, Ünye ve Terme'yi dolaşarak Çarşamba'ya gelmiştir. Buradan Havza'ya gitmek isteyen Rahip Kirgor, Samsun'da sorguya alınmıştır. 1895 yılında ise Trabzon'da Van eski valisi Bahri Paşa ile Trabzon fırka kumandanı Ahmed Hamdi Bey'e suikast düzenlenmiştir. Trabzon'daki suikast olayından sonra Canik sancağında Ermenilerin hareketi takibe alınmış, benzer bir suikast ihtimaline karşı güvenlik önlemleri artırılmıştır (Sağlam, 2021).

Tespit edilebildiği kadarıyla Canik Sancağı'nda Ermenilerin adının geçtiği asayışı bozan ilk olay 1888 tarihinde meydana gelmiştir. Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye ve Fatsa'da bazı Ermeni, Rum ve Gürcü çeteleri kaçakçılık ve eşkıyalık yaparak halka baskı ve zulümde bulunmuşlardır. 1894 yılının ilk aylarından itibaren ise Canik Livası'nda silahlı Ermeniler ve onların işledikleri cinayetlerden sıkça söz edilmektedir. Samsun'daki Ermeni mahallelerinde silahla dolaşan bazı Ermenilerin Canik'te bölücü faaliyetlerde buldukları anlaşılmaktadır. Samsun ve kazalarında çıkan olaylar Ladik'e sirayet ettirilmeye çalışılmış ise de kaza naibi Saadeddin Efendi'nin kararlı tutumu ve kaza ileri gelenlerinin gayretleri ile burada olay çıkarılmasına meydan verilmemiştir (Karagöz, 1999). Samsun'a bağlı Kadıköy'de ve Çarşamba'daki bazı Ermenilerin evlerinde yapılan aramalarda silahlar ele geçirilmiştir. Bu kişilerin evlerde ve dükkânlarda imal ettikleri bombaları civar bölgelere gönderdikleri tespit edilmiştir. Yapılan takibat sonucunda Samsun ve Bafra'da silah kaçaklığı suçundan otuz iki kişi gözaltına alınmış, ele geçirilen silahlar ve Ermenice evraklar incelenmiş; eylem hazırlığı yapan Hınçak ve Taşnak örgütüne

mensup kişiler tutuklanmıştır (Sağlam, 2021). Alınan tedbirlere rağmen Canik Sancağı'ndaki Ermeni çetelerinin silahlanma faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Üstelik bu tür faaliyetler sadece Canik sancağı ile sınırlı olmayıp civar vilayetlerdeki hareketleri desteklemek şeklinde de kendini göstermektedir. Örneğin Sivas Vilâyeti'nin Canik Sancağı'na yakın kazalarında çıkması muhtemel isyana destek vermek için Samsun'daki Ermeni şakilerin kullanılması yoluna gidilmeye çalışılmıştır (Karagöz, 1999).

Bu dönemde Canik Sancağı'na bağlı Çarşamba Kazası'nda da büyük çaplı olmamakla birlikte sonuçları itibariyle devleti uğraştıran ve bir takım tedbirler alınmasına sebep olan Ermeni olayları görülmektedir. Çalışmamızda bu olaylar ve olaylara karşı devletin aldığı tedbirler Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenerek, sunulmaya çalışılmıştır.

1. Ermeni Çetelerinin Kazadaki Faaliyetleri

Ermeni komitelerinin Anadolu'da organize ettikleri olaylar özellikle 1894 yılının ilk aylarından itibaren Canik livasında da görülmeye başlanmıştır. Bilindiği üzere komiteler en ücra Ermeni köylerine kadar silahlandırılmaya büyük bir önem vermişlerdir. Bunun için hiçbir fırsat kaçırılmamış, büyük bir gayretle silah ve bomba sağlanılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda özellikle diasporadaki varlıklı Ermeniler, İsviçre acenteleri aracılığıyla Samsun ve Trabzon limanından Anadolu'nun çeşitli yerlerine dinamit imalatında kullanılmak üzere barut göndermişlerdir (Kılıç, 2005). Ermeni bağımsızlık mücadelesinin ilk ve önemli cemiyeti olan Hınçak Cemiyeti'nin programına göre her üyenin silah kullanma eğitiminden geçmesi ve kendine ait silahı olması gerekiyordu. Üyeler silah olarak yanlarında en azından bir revolver ve bir süngü bulundurmakla yükümlüydüler (Karsandık, 2009). Bu bağlamda Çarşamba Kazası'nda da silahlı Ermeniler ve onların işledikleri cinayetlerden sıkça bahsedilmektedir. Ermenilerin çıkardıkları bu olaylar adi birer suç olmaktan öte planlı ve siyasi maksadı haiz faaliyetler olarak kendini göstermektedir. Zira Çarşamba'da şüphe üzerine arama yapılan Ermenilerin evinde bol miktar-

da tüfek, fişek, Hınçak gazeteleri gibi malzemeler ele geçirilmiştir (Karagöz, 1999). Ayrıca birkaç Ermeni, silah ve mühimmat dolu hayvanlarıyla birlikte yakalanmıştır (BOA, İ.HUS: 46/1313).

Bilindiği üzere 1896 yılında Ermeni çete faaliyetleri büyük bir hız kazanmış, bu tarihte Van'da geniş çaplı bir Ermeni isyanı başlamış, İstanbul'da ise Osmanlı Bankası baskını meydana gelmiştir. Aynı tarihte Çarşamba, Havza, Ladik, Kavak, Merzifon gibi yerlerde de asayişin bozuk olduğu görülmektedir. Söz konusu yerlerde Minasoğlu adlı Ermeni çetesi irili ufaklı birçok olay gerçekleştirmiştir. Çarşamba'nın Kapıkaya köyünden olan Minasoğlu çetesi 1890'da ilk faaliyetlerine başlamış, 1896 senesine gelindiğinde ise etki sahasını bir hayli genişletmiştir (BOA, DH.TMIK.M:7/18). Çarşambalı Minasoğlu Nişan isimli şahısın bu çete içinde etkili bir isim olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre eşkıyalık yaptıktan sonra Rusya'ya kaçan Nişan, buradaki Ermenilerden komitacılar için para toplamış ve Rum pasaportu ile Çarşamba'ya dönmüştür. Canik Ermeni Murahhaslığı Minasoğlu Nişan'ı Vahan adıyla mektep hocası ve papaz olarak tayin etmiştir. Terme, Çarşamba ve Samsun'da papazlık yapan Nişan, 1894'te Giresun Limanı'ndan Rusya'ya kaçmıştır (Sağlam, 2021). Tam da Minasoğlu çetesinin etkisini iyice hissettirdiği günlerde Samsun, Çarşamba ve Giresun'da bulunan bazı redif taburları terhis edilmiştir. Dolayısıyla bu civarda Ermeniler tarafından bir karışıklık çıkmasına fırsat verilmemesi için bir nizamiye taburunun gönderilmesi istenmiştir (BOA, DH.TMIK.M: 7/18). Ancak Sivas ve Van'da çıkan isyanların daha büyük nitelikli olması sebebiyle askeri birlikler gönderilememiş, bu bölge redif taburlarıyla idare edilmek zorunda kalmıştır (BOA, DH.TMIK: 9/40).

Mahalli idareler bu durum karşısında tedbirler almaya çalışırken, Çarşamba ve civarında Ermeni çeteleriyle çatışmalar devam etmiştir. Çatışmalarda sağ olarak ele geçirilen Ermenilerin üzerinde Hınçak Komitesi Samsun Şubesi'nin mührünü taşıyan belgeler bulunmuştur. Bu belgelerin birinde kuyumculukla meşgul bir Ermeni çete üyesinin komite parasını yediği gerekçesiyle idama mahkum edildiği yazılmaktadır (BOA, DH.TMIK.M: 9/16). Bu örnekten de anladığımız kadarıyla

örgüt kendi içinde birtakım yaptırımlar uygulamakta hatta gerekli gördüğünde çete üyelerini ölümle cezalandırmaktadır.

Minasoğlu çetesi 1896 yılının sonlarına doğru Çarşamba'da ahalisi çoğunlukla Ermeni olan halktan 500 kadar kişiyi çetesine dahil etmiştir. Çetede az sayıda Müslüman Gürcü ile birkaç tane Rum'un bulunduğu bilinmektedir (BOA, YPRK.UM: 35/68). Nitekim Hınçak Cemiyeti de programında amacına ulaşmak için Osmanlı'da bulunan diğer halkları da etkileyerek üye sayısını artırmayı hedeflemiştir (Karsandık, 2009). Minasoğlu, Havza ve Ladik kazalarını basarak Amasya'ya saldırıda bulunmaya karar vermiş ancak bu çeteye destek sağlayan ve Samsun'da ticaretle uğraşan Eğinli Masaryan İsak, Rus İmparatoru'nun İngiltere kraliçesiyle görüşmesine kadar harekete geçmeyi geciktirmesini bildirmiştir (Sağlam, 2021)

Ermeni çetelerine, ahalisi Ermeni olan köylerin yardım ettiği bilinen bir gerçektir. Müfrezelerin geleceğini haber alan köylüler sanki hiç eşkıyalık hareketinde bulunmamış gibi tarlasında çift ve çubuğuyla uğraşmışlar, müfrezeler gidince de dağlara çıkmışlardır. Bu yüzden yapılan ani baskınlarla pek çok çete üyesi silahlarıyla birlikte yakalanmışlardır. Çetelere yardım ve yataklık yaptığı belirlenen bazı köyler şunlardır: Martil, Kapıkaya, Ulupınar, Eğridere, Gökçeköy Çakmak, Sarıyurt, Kahtanlı, Sıtmasuyu, Kadıkiriş, Ağluç, Kabaceviz, Çiftiçi, Öksüzöğlü, Ortaymak, Örencik, Hayat, Eğridere ile Ulupınar. İsmi geçen bu köylerin muhtarlarının bizzat bu çeteye yardım ve yataklık yaptıkları anlaşılmaktadır (BOA, DH.TMIK.M: 23/39).

Bu noktada akla Ermenilerin kazadaki nüfusa oranı sorusu gelmektedir. 1831 nüfus sayımına göre; Canik Sancağı'nın nüfusunun %73.43'ü Müslüman, %26.57'si Gayr-i Müslimdir. Ermeni nüfus ise toplam nüfusun % 5.5'ini oluşturmaktadır (İpek, 1999). Trabzon Vilâyet salnâmelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla 1879 ile 1881 yılları arasında Çarşamba Kazası'ndaki erkek nüfusun 20.975'ini Müslüman, 4960'ını Ermeniler, 1564'ünü ise Rumlar oluşturmaktadır (Trabzon Vilayet Salnâmesi, H.1296a, 1298b). 1896 tarihinde ise nüfusun

47.550'si Müslüman, 9.563'ü Ermeni, 2993'ü Rum, 433'ü Protestan'dır (Trabzon Vilayet Salnâmesi, H.1318).

Minasoğlu çetesi 1896 yılının sonlarında da boş durmayıp Ladik taraflarında bir çatışmaya sebebiyet vermiştir. Meydana gelen çatışmada şakilerden biri ölmüş, bazıları ise yaralı olarak Çarşamba ve Çiçek Dağı'na doğru kaçmışlardır (BOA, DH.TMIK.M: 25/39). Silahlarıyla birlikte ölü olarak ele geçirilen şakinin üzerinde Ermenice yazılmış bir mektup bulunmuştur (BOA, DH.TMIK.M: 25/39). Bazı yerlerinin okunamadığı belirtilen mektup Ermenice bilen memurlar tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Söz konusu mektupta şu ifadeler bulunmaktadır:

“Bu kadar tahkikat içinde gelecek kış için parasız barınmak kabul olunamaz. Bu konuda daha önce size yazmış isem de cevabını alamadığım için tekrara mecbur oldum. Parasız burada kalmak mümkünsüzdür. Herhalde 4-5 lira para ve her nereye gidersem kabul olunmaklığım için bir kuta şehadetname gönderiniz. Heyet silah vermek istemiyor. Bunun sebebi nedir? Halbuki silahsız olarak böyle uzun boylu yolculuk etmek mümkünsüz olduğunu siz daha iyi biliyorsunuz. Şayet para meselesi bana nâfi hal olunmazsa hiçbir yere gitmeyeceğim. Herhalde Samsun'a gitmeye mecbur olacağım. Zira hiç olmazsa kolaylıkla geçebiliyorum. Tarafımdan edilen fedakârlığı kâfi addediyorum. Bundan fazla bir şey yapmaya muktedir değilim” (BOA, DH.TMIK.M: 25/39).

Mektuptan, örgüt üyelerinin para ve silah temini noktasında sorunlar yaşadığı sonucu çıkmakla birlikte belirtilen şahsın üzerinde revolver, martini ve fişek bulunması manidardır. Yine belgeden hareketle örgütün, üyeleri için nereye giderlerse gitsinler kabul olunmalarını sağlayan pasaport niteliğinde evraklar düzenlediği anlaşılmaktadır.

Çetelerin nihai amaçlarından biri de Müslümanların mallarını gasp ederek İslam ahaliyi galeyana getirip, büyük bir karışıklık çıkartmak idi. Çete üyeleri Çarşamba'dan köylerine dönmekte olan yolcuların önüne çıkarak yolcuların mallarını gasp etmiş dolayısıyla ahalinin huzurunu kaçırmışlardır.

Yine bir eşkıya çetesine Kavak'ta rastlanılmış, meydana gelen çatışmada müfrezelerden bir asker yaralanırken bir asker ise hayatını kaybetmiştir. Çatışma sırasında Çarşamba tarafına kaçmaya çalışan şakilerin önlerini kesmek için birçok yönden müfrezeler gönderilmiştir (BOA, DH.TMIK.M: 28/36).

Osmanlı Devleti teslim olmak isteyen çete üyelerini hiçbir zaman boş çevirmemiş, hatta onları affetmek suretiyle topluma kazandırmaya çalışmıştır. Ancak aman dileyip teslim olduğunu belirten şakiler her zaman sözlerinde durmamıştır. Kokas adlı şaki bunlardan yalnızca biridir. Teslim olmasının üzerinden 2 ay geçmeden söz konusu kişinin silahlı eylemlerine kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Kokas'ın üzerinde bir de mektup bulunmuştur. Mektupta ise “15 gündün beri sizi bekliyoruz geliriz deyip ayrıldınız. Neden gelmediniz? Burada yüzüstü kaldım” şeklinde ifadeler bulunmaktadır (BOA, DH.TMIK.M: 34/31).

1896 yılından itibaren alınan askeri tedbirlerin de yardımıyla Minasoğlu çetesinin giderek zayıfladığı, çete üyesi birçok kişinin yakalandığı görülmektedir. Çetenin yardımcılarından olan bazı eşkıyanın Çarşamba, Niksar ve Erbaa'da yakalandıkları bildirilerek Minasoğlu'nun ölü ya da diri mutlaka yakalanması gerektiği belirtilmiştir (BOA, DH.TMIK.M: 36/13). Aynı tarihte çıkarılan aftan yararlanmak isteyen Minasoğlu ile Çarşamba'nın Ulupınar köyünden Agop, Civan ve Hamparsun isimli şahıslar silahlarıyla teslim olmuşlardır (Sağlam, 2021).

Minasoğlu çetesindeki çözülme Eylül 1897'de iyice artmış, bu çetenin önemli isimlerinden Oseb ile eşi ve 2 arkadaşı teslim olmuştur (BOA, DH.TMIK.M: 40/13). Oseb ve eşinin yakalanması olayı Osmanlı Devleti'nin, Petersburg'ta yayınlanan Noveya Vremya Gazetesi'ne gönderdiği tebligatnâme ile Avrupa'ya taşınmıştır. Gazetenin 17 Ekim 1897 tarihli nüshasında Devlet Oseb adlı şakiden yola çıkarak gerçekleri Avrupa'nın nazar-ı dikkatine sunmaya çalışmıştır. Söz konusu gazetede, Hınçakiyan adlı Ermeni İhtilal Komitesi'nin programı gereğince silahlandırılmış Ermeni eşkıya çetelerinin Canik ve Sivas vilayetinde cinayetler işlediği, bölgenin huzurunu kaçıracak, asayiş bozdukları belirtilmiştir. Yine komitenin programı gereğince Ermeni kadınlarının da tüfekle gezdiklerinden

ve bomba yaptıklarından bahsedilmiştir (BOA, DH.TMIK.M: 40/13). Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti basın-yayın yoluyla aleyhinde propaganda yapan Ermenilerin tezini yine onların kullandığı bir metotla çürütme gayreti içerisine girmiştir. Zira Ermeni komitelerinin en önemli propaganda aracı basın idi. Çoğu Ermeni gazetesi, Ermenileri kurtarabilmek için silaha başvurmaları gerektiğini belirterek, Ermenileri isyana kışkırtmıştır.

Ekim 1897'de Minasoğlu çetesinin çözülmesi hızla devam etmiş, eşkıya-
dan bir kısmı canlı, bir kısmı ölü olarak ele geçirilirken birçok eşkıya da teslim
olmuştur. Bu olay gerek Müslim gerekse de Gayr-i Müslimler nezdinde büyük bir
sevinç yaratmıştır (BOA, DH.TMIK.M: 41/41).

2. Ermeni Olaylarına Karşı Devletin Aldığı Tedbirler

2. 1. Askeri Tedbirler

Çarşamba Kazası'nda 1890'lı yılların başında meydana gelen Ermeni
olaylarının sayısı, 1896 ve 1897 yıllarında büyük bir artış göstermiştir. Bu durum
karşısında elbette ki gerek mahalli gerekse de merkezî idare olayları büyümeden
bastırmak ve yeni olayların gerçekleşmesini engellemek için bir takım askeri ted-
birler almaya çalışmıştır. Ancak bazen alınan bu tedbirler Ermenilerin şikâyetine
sebepe olmuştur. Çarşamba'nın Martil köyü rahibi Tatol göndermiş olduğu arzuhal-
de Çarşamba Kazası kaymakamı Musa Paşa'nın Ermeni ahalisine zulmettiğini,
ahalinin artık bu durumdan bıktığını ifade etmiştir (BOA, DH.MKT: 284/67). Bu-
nun üzerine olay Çarşamba Kazası'nda tahkik memuru olarak görev yapan Mirliva
Rüşdü Paşa'ya havale edilerek olayın bir an evvel incelenerek sonuçlandırılması
istenmiştir (BOA, BEO: 477/35731).

Devletin uyguladığı askeri yöntemlerden birisi çete üyelerini yakalama hu-
susunda gayretleri görülen kişilerin ödüllendirilmesidir. Örneğin 1894 yılında eşkı-
yayı yakalama hususunda yardımcı olan Çarşamba halkından birkaç kişiye Mecidi
Nişanı ile bir kıta madalya ve 10 zabtiye memuruna da 300'er kuruş para verilmesi
kararlaştırılmıştır (BOA, DH.MKT: 115/35). Devletin belki de aldığı en önemli

tedbirlerden birisi herhangi bir yerde Ermeni çetelerinin çıkarmış olduğu olaya mukabil derhal müfrezelerin gönderilerek olayların civar yerlere sirayetini önlemektir.

Ayrıca komitacıların bertaraf edilebilmeleri için bazı tespitler ve teklifler içeren raporlar hazırlanmıştır. Divan-ı Harp azası Ankara Redif Miralayı Derviş Şükrü Bey'in hazırladığı rapora göre çete üyelerinin yakalanabilmesi için Samsun, Kavak, Çarşamba, Terme, Ünye, Fatsa, Tokat, Niksar, Ladik, Amasya ve Havza kazalarının hudutlarına kadar geniş bir alanda aralıksız takibat yapılması istenmiştir (Sağlam, 2021).

Yine askeri bir tedbir olarak eşkıyanın ellerindeki silahlara karşılık kazanın özel mevkilerinde oluşturulan kordonlardaki zaptiyelere martini tüfek dağıtılması istenilmiştir (BOA, DH.TMIK.M: 6/3). Ancak bu konuda devletin imkânlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Seraskerlikten bildirilen yazıda martini tüfeğinin verilmesinin mümkün olmadığı fakat zabtiye silahsız ise şinayder tüfeği verilebileceği bildirilmiştir (BOA, A.MKT.MHM: 664/4).

Yukarıda temas etmeye çalıştığımız gibi Ermeniler silahlanmaya büyük önem vermişler, bunu en küçük köylere kadar yaymaya çalışmışlardır. Mahalli idare Ermenilerin silahlanmalarına karşın halka hitaben hazırlanan bir beyannâme ile silah taşımamalarını, aksine davrananların tutuklanarak silahlarına el konulacağını, güvenlik güçlerine silah çekenlerin ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını hatırlatmıştır. Devletin almaya çalıştığı tedbirlere rağmen Ermeniler hızla silahlanmışlardır (Özcan, 2007).

2.2. Önleyici Tedbirler

Osmanlı Devleti, Ermeni çetelerinin çıkardıkları olayları önlemek ve asayiş-i sağlamak adına askeri tedbirlerin yanı sıra genel af ilan edip, beyannâmeler neşrederek halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Neşredilen beyannâmelerde; asayişin temini için gerek İslam gerek Ermeni ahaliye nasihatlerde bulunulmuştur. Herkesin işi ve gücüyle uğraşması, heyecana kapılmaması, Ermeni kilise ve havalisinin git-

mekte oldukları yolun çıkmaz yol olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Ermenilerin yüz-yıllardan beri dil ve dinlerini koruyup; can, ırz ve mallarından emin bir şekilde yaşamaları, memleketin büyük ölçüde ticari faaliyetlerini ellerinde bulundurmaları sebebiyle durumlarına “şükredecek yerde küfretmelerinin” uygun olmadığı belirtilmiştir (BOA, Y.PRK.ASK: 108/62).

Devletin aldığı tedbirlerden biri de sağ olarak ele geçirilen ya da çeteye yardım ettiği kesinleşen şahısların buldukları yerden bir müddet uzaklaştırılmaları olmuştur. Nitekim Minasoğlu çetesine yardım ettiği anlaşılan Çarşamba'ya bağlı Eğridere, Ulupınar muhtarları ile ahaliden birkaç kişinin Çarşamba'dan uzaklaştırılmalarına karar verilmiştir. Söz konusu kişilerin, Minasoğlu çetesi tamamen ortadan kaldırılıncaya kadar Tirebolu Kazası'nda ikamet ettirilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca devlet bu köylerde yaşayan Ermeni halkından istihbarat alarak eşkıyanın bulunduğu yere ani baskınlar yapmıştır (BOA, DH.TMIK.M: 38/57).

Avrupa devletlerinin azınlıklara yönelik isteklerinden ve yaptırımlarından çekinen Osmanlı Devleti, olayları yerinde incelemek ve halkın şikâyetlerini dinlemek üzere bölgeye bir tahkik heyeti göndermiştir. Tahkik heyetinden, incelemeleri sırasında ülkenin menfaatine olmayan işler üzerinde fazla durulmaması ve böylece Avrupa'da aleyhimize bir takım iftiraların ve baskıların önüne geçilmesi, tahkikatın adil bir şekilde yürütülmesi istenmiştir (Karagöz, 1999).

Sonuç

XIX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Ermeniler, İngiltere ve Rusya'nın tahrikleri neticesinde milliyetçilik akımı modasına kapılmıştır. Özellikle 1890'lı yıllardan sonra yurdun birçok yerinde kanlı olaylara sebebiyet vermişlerdir. Komiteler kurarak teşkilatlanan, gazeteler aracılığı ile Avrupa'da kamuoyu oluşturan Ermeniler 1894-1898 yılları arasında yurdun birçok noktasında olduğu gibi Çarşamba Kazası'nda da çeşitli olaylar çıkarmışlardır.

Çarşamba kaynaklı Ermeni çetesi ile çatışmalar daha çok Havza, Ladik, Kavak gibi civar yerlerde meydana gelmiştir. Bu çatışmaların ekserisi cinayet, gasp ve yaralama şeklinde kendini göstermiştir. 1896 ile 1897 tarihlerinde giderek artan ve her halinden sistemli, planlı ve programlı oldukları anlaşılan bu olaylar Osmanlı Devleti'nin almış olduğu gerek askeri gerekse de önleyici tedbirler vasıtasıyla büyümeden bastırılmıştır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki Çarşamba'nın hiçbir köyünde topluca isyan mahiyetinde bir olay meydana gelmemiştir. Bu durum Ermeni halkının çetelere çok fazla yardım etmediği gibi bir izlenim uyandırır da, Ermenilerin buldukları mahal itibarıyla çoğunluğu oluşturmamalarını da göz ardı etmemek gerekir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri (*A.MKT.MHM*).

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (*BEO*).

Dahiliye Mektubî Kalemi Evrakları (*DH.MKT*).

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Belgeleri (*DH.TMIK.M*).

İrade Hususi (*İ.HUS.*)

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (*Y.PRK.ASK.*).

Yıldız Perakende Umum Vilâyetler Tahrirâtı (*Y.PRK.UM*)

Salnâmeler

Trabzon Vilâyet Salnâmesi (H.1296, H. 1298, H. 1318).

İnceleme ve Araştırma

Alizade, R. (2015). Ermeni terör faaliyetlerine dair. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, 107-123.

Doğan, O. (2008). Ermeni komiteleri Hınçak ve Taşnak sütun (Rus adalet bakanı Y. Muravyev'in Ermeni komitelerine ilişkin raporu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 307-328.

- Güllü, R.E. (2013). *Ermeni sorununun ortaya çıkış ve gelişim sürecinde İstanbul Ermeni patrikhanesi'nin tutumu (1878-1923)*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, N. (1999). Canik Sancağı'nın nüfusuna dair bir değerlendirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 29-45.
- Karagöz, R. (1999). Canik Sancağı'nda Ermeni çetelerinin faaliyetleri (1894-1896). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 97-104.
- Karal, E.Z. (2000). *Osmanlı tarihi*. VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karsandık, Ö. (2009). Ermeni milliyetçiliğinin oluşmasında yasadışı Ermeni örgütlerinin rolü: Hınçak cemiyeti örneği. *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, 3, 455-472.
- Kartın, C. (2009). Ermeni komitelerinin faaliyetleri çerçevesinde Ermeni milliyetçiliğinin doğuşu. *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, 1, 389-405.
- Kılıç, P.İ. (2006). Berlin Antlaşması'ndan sonra Samsun ve çevresinde Ermeni olayları. *Geçmişten Geleceğe Samsun I. Kitap*, 99-114.
- Koloğlu O., Okur M. (2011). Taşnak Komitesi'nin Anadolu'da örgütlenişine dair bir rapor. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 10, 127-134.
- Kuran, E. (1985). Ermeni meselesinin milletlerarası boyutu (1877-1897). *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)* 19-27.
- Külekçi, C. (2014). Fransız ihtilali ve Ermeni milliyetçiliğinin doğuşu. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 151-170.
- Öke, M. K. (2000). *Yüzyılın kan davası Ermeni sorunu 1914-1923*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Öntuğ, M. (2009). Ermeni mektepleri ve ulusal kimlik oluşumu. *Hoşgörüden yol Ayrımına Ermeniler*, 3, 265-286.
- Özcan, T. (2007). *II. Abdülhamid döneminde orta ve Doğu Karadeniz'de Ermeni olayları*. İstanbul: Akis Kitap.
- Sağlam, N. (2021). Samsun ve civarında Ermeni ve Rumların faaliyetleri (1880-1920). *Ermeni Araştırmaları*, 68, 57-106.
- Saray, M. (2005). *Ermenistan ve Türk-Ermeni ilişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yarcı G. (2015). Ermeni komitelerinin mali kaynakları. *Ermeni Araştırmaları*, 51, 237-299.

Zamacı A. (2019). Ermeni milliyetçiliğinin siyasallaşmasında Ermeni muallimlerinin faaliyet ve rolleri. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 62, 47-71